

Heeft Nederland een productiviteitsprobleem?

Arnoud W. A. Boot, 10 februari 2003

Het Centraal Planbureau en de ambtelijke commissie van economisch deskundigen (CED) zijn niet bepaald positief over de Nederlandse economie. Naast de te verwachten financiële tegenvallers, en de daarmee samenhangende roep om bezuinigingen en beheersing van de loonkosten, lijkt met name de arbeidsproductiviteit in Nederland achter te blijven. De reden hiervoor zou zijn dat wij in Nederland onvoldoende hoogwaardige activiteiten ontwikkelen, en daardoor een te kleine toegevoegde waarde realiseren. De berichten in de afgelopen week dat Nederland excelleert in laagwaardige assemblage en distributie zijn hiervan een illustratie.

Politici en economen lijken zich te kunnen vinden in deze constatering en ook bestaat er bij velen overeenstemming over de oorzaken van deze problemen. De populaire analyse is tweërlei, enerzijds zouden wij nog steeds te starre markten hebben (van een te weinig flexibele arbeidsmarkt tot mogelijk onvoldoende competitieve productmarkten en hindernissen in toegang tot de kapitaalmarkt) en anderzijds zouden we te weinig investeren in het onderwijs en kennis, en zouden de onderwijsinstellingen onvoldoende gericht zijn op het stimuleren van ondernemerschap. Het hartverwarmende pleidooi van een aantal captains of industry aan onze universiteiten om nauwer met het bedrijfsleven samen te werken op het gebied van onderzoek en ontwikkeling sluit hierop aan.

Hoewel ik hierboven benadruk dat er grosso modo overeenstemming is over het “productiviteitsprobleem” zijn er allerlei kwalificaties te maken. Sommigen benadrukken dat arbeidsproductiviteit een nogal rare maatstaf is, immers als je arbeid oneindig duur maakt, zodat er bijna niemand meer aan het werk is, dan is de productiviteit van die paar mensen die nog werken heel hoog. In economen jargon, arbeid is dan vervangen door kapitaal (machines), en per gewerkt uur wordt er dan heel veel verdiend met dito hoge arbeidsproductiviteit. En in zekere zin is hiervan sprake, de arbeidsproductiviteitsstijging in Nederland blijft achter bij die in de Verenigde Staten maar het absolute niveau van de arbeidsproductiviteit is in Nederland (nog steeds) hoger!

Maar misschien nog wel belangrijker, welvaartsverhogende veranderingen in de economie kunnen negatief zijn voor de arbeidsproductiviteit. Nederland heeft in de jaren negentig een geweldige toename laten zien van de arbeidsparticipatie, en dus de werkgelegenheid. Het aantal twee-verdieners is sterk toegenomen. Hiermee is het beter regelen van allerlei diensten (van kinderopvang tot ruimere openingstijden van winkels) een absolute must geworden. Deze activiteiten hebben vaak echter een lage arbeidsproductiviteit. We kunnen er over debatteren of de hogere arbeidsparticipatie welvaartsverhogend is (vrije tijd wordt immers minder), maar het ontstaan van een hierop toegespitste dienstensector moet toch ansich als positief worden gezien. Wat dit betekent is dat arbeidsparticipatie en arbeidsproductiviteit vaak negatief met elkaar samenhangen.

Maar goed al deze opmerkingen ter zijde, arbeidsproductiviteit op de juiste manier gebruikt is een belangrijke maatstaf. Waar het om gaat is dat een land rijker is naarmate het met minder (arbeids)inspanning dezelfde goederen en diensten kan voortbrengen. En conform de theorie van de internationale handel moet ieder land zich daarbij specialiseren in die dingen waar het een comparatief voordeel heeft. Dit leidt dan tot de meest effectieve inzet van middelen (inclusief arbeid). Hoe verhoudt zich dit tot de eerder genoemde noodzakelijke hoogwaardigheid van activiteiten? Hoogwaardigheid betekent dat we die dingen moeten doen

waarin we hoogwaardig zijn ten opzichte van onze concurrenten. Dat levert dan de grootste voordelen op in de ruil.

Wat moet ons beleid nu zijn? Is arbeidsproductiviteit een probleem? Ja, het is altijd een probleem ongeacht de interpretatie van de cijfers. Het motto moet zijn hoe hoogwaardiger onze activiteiten hoe beter. Maar er is één belangrijke uitzondering: de dienstensector. Veel essentiële diensten hebben lage toegevoegde waarde (zijn ook niet te ruilen) en daar is niets mis mee. Dit zijn vaak activiteiten die als smeerolie dienen voor allerlei hoogwaardige activiteiten in de economie. Het is bijvoorbeeld een misverstand dat op lokaal niveau geen goede financiële dienstverlening mogelijk is. Bijvoorbeeld banken zijn massaal kantoren aan het sluiten en openingstijden aan het beperken. Tegelijkertijd komen er echter nieuwe Starbucks-achtige (een Amerikaanse koffie-keten, voor de kenners) banken op die met een veel lagere kostenstructuur weldegelijk lokaal arbeidsintensieve financiële diensten kunnen aanbieden. Overigens blijken deze nieuwe spelers door slimme toepassingen van informatie-technologie weldegelijk een veel hogere arbeidsproductiviteit te behalen! Dus de grootbanken lijken als het op retailbankieren aankomt een beetje op de grote voormalige staatsvliegtuigmaatschappijen (Britisch Air, KLM, Air France, e.d.) die geen antwoord hebben op de veel efficiëntere nieuwe low-buget carriers.

Het moet u opgevallen zijn dat als het op arbeidsproductiviteit aankomt, we opeens nogal nationalistisch worden. Onze welvaart wordt op dat punt bepaald door hoe wij het relatief tot anderen doen. De genoemde recepten van investeringen in kennis en maatregelen die leiden tot een betere werking van markten zijn onontbeerlijk. En inderdaad het komende kabinet zou als absolute prioriteit de uitgaven voor onderwijs en onderzoek minimaal moeten op trekken tot de Europese norm. Maar inderdaad, de overheid kan het niet alleen. De al genoemde captains of industry drongen aan op grotere investeringen in het kennispotentieel van universiteiten en andere instellingen, en een meer marktconforme opstelling van deze instellingen. Wat echter aan ontbreekt is dat zij een verantwoordelijkheid voelen om daadwerkelijk met aanzienlijke financiële bijdragen diezelfde universiteiten in staat te stellen top-onderzoekers aan te trekken. Ondernemers voelen zich hiervoor niet verantwoordelijk. De overheid financiert immers. En als het de grote ondernemingen niet bevalt gaan zij wel ergens anders naar toe, althans dat is het dreigement. Waar is hun gevoel voor maatschappelijke verantwoordelijkheid?